

מאז 1962 קהילה ויצירה יהודית

פעילויות הקהילה מתקיימות בסיוע הסוכנות היהודית לארץ ישראל

כח' כסלו תשע"ב 24/12/11

דבר תורה - פרשת מקץ תשע"ב

אודי רהט

פרשת מקץ עוסקת בכמה ענינים: תחילתה בחלומות פרעה, אשר מהווים את הבסיס לעליתו של יוסף מבירא עמיקתא לאיגרא רמה, מבור האסורים למעמד של המשנה לפרעה. המשכה הדרמטי של הפרשה עוסק במפגש המחודש של יוסף עם אחיו, על המורכבות שבו והשלבים השונים המתרחשים לפני שיוסף מתוודע אליהם. כפסיכולוג, משכו את תשומת לבי דווקא מספר פסוקים המתארים התרחשות צדדית שחלה אחרי שיוסף עלה לגדולה, אך לפני המפגש עם אחיו:

וְלְיוֹסֵף יֵלֵךְ שְׁנֵי בָנִים, בְּטָרֶם תָּבוֹא שְׁנַת
הַרְעָב, אֲשֶׁר יֵלְדָה-לוֹ אִסְנַת, בֵּית-פּוֹטִי
פָּרַע כִּהֵן אוֹן.

מא, נא וַיִּקְרָא יוֹסֵף אֶת-שֵׁם הַבְּכוֹר,
מְנַשֶּׁה: כִּי-נִשְׁנֵי אֱלֹהִים אֶת-כָּל-עַמְלִי,
וְאֵת כָּל-בֵּית אָבִי.

מא, נב וְאֵת שֵׁם הַשֵּׁנִי, קָרָא אֶפְרָיִם: כִּי-
הִפְרַנִּי אֱלֹהִים, בְּאָרֶץ עֲנִי.

במיוחד מעניינת בחירתו של יוסף בשם של בכורו מנשה: אגב, אודה ואבוש שעד לקריאת הפרשה ופירושה לא ידעתי כלל כי משמעות הפועל "נשה" היא לשכות, אז אני מציין פירוש זה למקרה שיש עוד אחד או שניים בקהל שלא יודעים זאת. ובכן, בבחירת השם "מנשה" יוסף מודה לאלהים שהשכיח ממנו את כל סבלו ואת כל בית אביו. בחירה זו אומרת בצורה הברורה ביותר: יוסף עסוק בשכחה! ולפסיכולוג שבי, עיסוק זה בשכחה מסמן: התמודדות עם טראומה! כמי שמטפל במטופלים פוסט טראומטיים, אני נפגש שוב ושוב עם הבקשה, התקווה, התחינה – קח ממני את הזכרונות! הזכרונות מארוע טראומטי ממלאים את המחשבה, מפחידים, נוכחים כל הזמן, מסרבים להעלם ולהתמזג עם הזכרונות הרגילים, אלו שעולים רק כשהם מוזמנים. הסבל שגורמים זכרונות אלו הוא עצום, ולא פעם נפגעי טראומה אומרים שהיו מעדיפים להפגע פגיעה פיזית, להיות נכים, ורק לא לסבול את משא הזכרונות הטרומטיים.

נשים לב לסדר בחירת השמות של יוסף: ראשית הוא בוחר שם המציין ומודה לאלוהים על השכחה, ורק אחר כך, בהולד בנו השני, שם המודה על הצלחתו הכבירה ב"ארץ עניו".

אין ספק שסדר בחירת השמות של יוסף אומרת לנו שהוא אכן סבל סבל רב מהזכרונות הקשים של הטרומה שעבר. לכן, כשבא להודות לאלוהים על עזרתו, הוא מראה בבחירתו שהעובדה שהטרומה נשכחה ממנו חשובה לו הרבה יותר מאשר כל הטוב החומרי הרב שזכה לו. בעיניו, זה שהפסיק, באופן כלשהוא, לסבול

מאז 1962 קהילה ויצירה יהודית

פעילויות הקהילה מתקיימות בסיוע הסוכנות היהודית לארץ ישראל

מהזכרונות המציקים על עברו, נראה ראוי לתודה ולא ברור מאליו יותר מאשר המעבר מהיותו אסיר להיותו מושל מצרים בפועל. בשם של בכורו, לפיכך הוא מודה על השכחה, ורק אחר כך הוא מודה על הצלחתו בכל השאר.

יתכן ומושג השכחה דורש הבהרה מסוימת: הרי ברור שיוסף לא באמת שכח את מה שקרה. אם היה שוכח לחלוטין לא היה זוכר שיש לו על מה להודות, ולא היה מזהה אחר כך את אחיו. כוונתו ללא ספק היא שהזכרונות פסקו מלהיות פעילים כל הזמן, נוכחים כל הזמן. הם נשארו כזכרונות כואבים, לא פתורים, כפי שנראה בהמשך, שנפתחו מחדש עם הפגישה עם אחיו.

קטע זה שעסקנו בו, מכוון אותנו לתשובה גם בעניין אחר, שאלה שהעלה הרמב"ן: שאלה זו היתה מדוע יוסף, לאחר שיצא מבית האסורים ויכול היה לעשות כרצונו, לא יידע את אביו, יעקב, על כך שהוא חי. מדוע התעלם מהדאגה והסבל של יעקב על העלמו, דאגה שיכול היה להסיר בקלות על ידי יצירת קשר עימו?

לשאלה זו נתנו תשובות שונות, אחת מהן של הרב יואל בן נון שטען שככל שיוסף יכול היה לדעת, אביו כלל לא דאג לו ויתכן אפילו שהיה שותף לפגיעה בו בכך ששלח אותו לבד לפגוש את אחיו הרחק מהבית. תשובה זו מקבלת חיזוק בבחירת שמו של מנשה: יוסף מודה לאלוהים ספציפית על זה ששכח את כל בית אביו, לא את אחיו בלבד. אין לו ענין לזכור את אביו, וסביר שזה בא מתוך מחשבה שאביו פגע בו. אציין גם שאחד מהסימפטומים המאד אופייניים לכל תגובה לטראומה, ובודאי לטראומה כזו של בגידה שיוסף חווה, היא אבדן אמון בבני אדם בכלל. כך, גם אם יוסף לא ידע בוודאות שאביו פגע בו (מה שלא היה נכון, כמובן) הרי שלא מפתיעה המחשבה שזהו הפירוש שהוא האמין בו.

כפי שציינתי, זכרון טראומטי מתאפיין בכך שהוא נשאר פעיל, נוכח כל הזמן למרות חלוף הזמן. אפיון זה אומר לנו דבר מעניין גם על השפעת מכירת יוסף על אחיו: גם עבורם, ניתן לראות, מדובר בחוויה טראומטית. סימן ראשון לכך אנו מקבלים כשהם מציגים את עצמם בפני יוסף:

מב, יג ו'אמרו, שְׁנַיִם עָשָׂר עֶבְדֶיךָ אַחִים אֲנַחְנוּ בְּנֵי אִישׁ-אֶחָד-בְּאֶרֶץ כְּנָעַן; וְהִנֵּה הֶקְטַן אֶת-אַבְיָנוּ הַיּוֹם, וְהָאֶחָד אֵינָנוּ.

אנו רואים שלמרות השנים שחלפו, כשהם מציגים עצמם בפני אדם שמבחינתם הוא זר, הם לא שוכחים לציין שיש אח אחד חסר. כלומר, חסרונו של יוסף נשאר נוכח ופעיל בזכרונם. וקצת לאחר מכן, כשהעניינים מסתבכים והם נכלאים, ההסבר שהם נותנים להסתבכות מתייחס מייד לחטאם מהעבר הרחוק:

מב, כא ו'אמרו איש אל-אחיו, אָבֵל אֲשֶׁמִּים אֲנַחְנוּ עַל-אֲחֵינוּ, אֲשֶׁר רָאִינוּ צָרַת נַפְשׁוֹ בְּהִתְחַנְּנוֹ אֵלֵינוּ, וְלֹא שָׁמְעָנוּ; עַל-כֵּן בָּאָה אֵלֵינוּ, הַצָּרָה הַזֹּאת.

אנו הקוראים יודעים שהסבר זה שלהם בהחלט רלוונטי למצבם, אך הם עדיין לא יודעים זאת. עם זאת, ההסבר הראשון שעולה בדעתם, קשור לזכרון הטראומטי הנוכח והפעיל של פגיעתם ביוסף. כלומר, למרות שהם אלה שהיו הפוגעים, גם עבורם האירוע היה קשה וטראומטי, ואצלם, בניגוד ליוסף, הוא כלל לא נשכח. נחזור שוב ליוסף: בעוד שהזכרון הטראומטי נשכח במובן שהסברתי למעלה, אין זה אומר שהוא פתור ולא מכאיב עוד. כשיוסף פוגש את אחיו הוא מתייחס אליהם

מאז 1962 קהילה ויצירה יהודית

פעילויות הקהילה מתקיימות בסיוע הסוכנות היהודית לארץ ישראל

בקור, בנייתוק ובחוסר אימון. הוא מעמיד אותם בנסיונות לא פשוטים כדי לבדוק האם ניתן שוב להאמין בהם, לסלוח להם. באינטרנט מצאתי כותב עלום בשם ענבר שמבחין גם הוא במצב הפוסט טראומטי בו נמצא יוסף ומתייחס באופן מעניין להתנהגותו של יוסף עם אחיו. וכך הוא אומר (עם מספר השמטות):

ד"ר יעקב לוי מורנו (1889 - 1974) היה פסיכיאטר תאורטיקן ומחנך חשוב,

המציא ופיתח שיטה טיפולית הנקראת "פסיכודרמה". השיטה הפסיכודרמטית, עובדת בד"כ בקבוצה, ומאפשרת התמודדות עם טראומות, מערכות יחסים בעייתיות ודימוי עצמי. עיקרון השיטה כולל בין השאר בימוי מחדש של סצינות בחיי המטופל, המכונה בתהליך הטיפולי "הפרוטוגוניסט" (מניע העלילה). בבימוי המחודש את דמותו של המטופל יגלם משתתף אחר, ויאפשר למטופל לצפות בעצמו מן הצד. משתתפים נוספים יגלמו את המשתתפים בסצינה וישחקו באופן המדויק ביותר את הטקסט שנאמר בסיטואציה, את ההתנהגות שהתרחשה, בהתאם להנחיותיו של המטופל, כאשר התהליך הטיפולי יגיע לשיא ולסיום ברגע בו המטופל יוכל לביים את סוף הסיטואציה באופן אחר, ולאפשר שיחזור ותיקון של חווית העבר בה הוא לכוד כדי להצליח סוף סוף להתקדם לעתיד. נדמה כי הרבה לפני מורנו, מגלה יוסף את השיטה הפסיכודרמטית. יוסף משתמש בכוח התרפויטי של שיחזור החוויה ועיצובה מחדש. אם נבחן את תוכניתו, הרי שמדובר בבימוי מחודש של הטראומה המלווה אותו שנים רבות. יוסף משלח את אחיו להביא את אחיהם הקטן, הלוא הוא בנימין. בנימין הוא בן הזקונים, הוא בנה השני של רחל, אחיו הביולוגי היחיד של יוסף. נראה כי את תפקיד יוסף, בהצגה המחודשת, ימלא בנימין.

יוסף שומע את אחיו מדברים עליו. "ויסב מהם ויבד" (מב כד) הבכי הראשון

של יוסף מופיע כאשר הוא מבין כי הטראומה עודנה חיה אצל אחיו, ולא עזבה אותם מעולם. אולם הבכי נשמר בסתר. בגלוי ממשיד יוסף במשחקו הקשוח אל מול האחים, ואוסר את שמעון לנגד עיניהם. תוכניתו של יוסף ממשיכה כאשר הוא ממלא את שקיהם של האחים בכסף. בשלב זה גילוי הכסף מגביר את החרדה שלהם. כאשר אחיהם שמעון אסור, אחיהם הקטן מבוקש ע"י שליט מצרים, הכסף מאבד מערכו. יש כאן אלמנט נוסף של שיחזור - כסף תמורת אח.

הפעם השנייה שיוסף בוכה היא כאשר הוא רואה את בנימין, ובמידה רבה את עצמו. "ויכמרו רחמיו אל אחיו" (מב ל) ליוסף היכולת להיטיב עם אחיו, וכך לא

מאז 1962 קהילה ויצירה יהודית

פעילויות הקהילה מתקיימות בסיוע הסוכנות היהודית לארץ ישראל

יצטרך לרחם עליו, אולם ברור כי התהליך התרפויטי עוד בעיצומו, וזה שלב מוקדם מידי לסיים את המהלך. יוסף מרחם על בנימין, אבל בעיקר, סוף סוף, אחרי שנים של הישרדות ומצויינות בכל אשר יילך, יוסף בוכה על עצמו. לבכי הזה לא מספיק ליוסף להסתובב ולבכות. הפעם יוסף פונה לחדר אחר ושם בוכה.

יוסף מקבלם בסעודה ובשלל מתנות, וגם מחביא גביע כסף בתיקו של בנימין. כשהולכים האחים עוצרם יוסף בחיפוש אחר גביע הכסף, שכמובן נמצא לבסוף ע"י בנימין.

אותו יהודה, שמציע למכור את יוסף ולא להורגו, אינו מוכן להפקיר את אחיו הקטן הפעם. הוא נושא נאום מרגש ביותר.

"הננו עבדים לאדוני גם אנחנו גם אשר נמצא הגביע בידו" (מב יז) הפעם לא יופקר האח לבדו. יהודה נלחם על אחיו, כמו שרק אח יכול. יהודה מתאר את סיפורו של יוסף שוב, ובסופו מבקש להחזיר את בנימין לאביו "ונפשו קשורה בנפשו" (מד לא) ביטוי יפהפה לתיאור תלות האב בבנו. שיאו של הרגע הוא כאשר יהודה מציע את נפשו תחת נפשו של בנימין "ועתה ישב נא עבדך תחת הנער עבד לאדוני" (מד לג)

ולא יכול יוסף להתאפק..ויקרא הוציאו כל איש מעליי..ויתן את קולו בבכי

וישמעו מצריים וישמע בית פרעה.

הפעם יוסף בוכה בקול שנשמע ברחבי מצרים.

אריסטו, בספרו "הפואטיקה" מהמאה הרבעית לפנה"ס, מתאר את החוויה העוברת על הצופה בטרגדיה. חווית ה"זיכוכ" או בלועזית ה"קתרזיס", מתוארת כהליך בו דרך חרדה וחמלה מגיע הצופה לשיחרור. נדמה כי יוסף חווה את הקתרזיס. את הניקיון, את שיחרור מהטראומה, מהזיכרון ואת האפשרות להתחלה מחודשת, לאחר שביים מחדש את סיפורו שלו. מיד אחרי הבכי מגלה יוסף את זהותו לאחיו. עכשיו הוא יוסף סולח, עכשיו הוא יוסף שיכול להשלים עם אחיו. יוסף נתן לאחיו הזדמנות שנייה, אבל בעיקר נתן אותה לעצמו.

ובתחושה קטרטית זו, נסיים. חג שמח!